

■ УДК 316.334.3:37-056.2/.3(477.64)

■ DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-07

■ **ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ**
■ **ВПРОВАДЖЕННЯ ПІЛОТНОГО ПРОЄКТУ**

■ **Штефан Анна Костянтинівна** – аспірантка кафедри соціальної філософії та
■ управління Запорізького національного університету, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя,
■ 69000, Україна, email: znu@znu.edu.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0023-1912>.

■ *Соціальна робота в системі інклюзивної освіти полягає у створенні умов освітнього*
■ *процесу, за яких дитина з інвалідністю може здобувати базові знання, вміння та навички,*
■ *навички соціальної взаємодії та зворотного зв'язку, отримувати психологічну, соціально-*
■ *освітню та, за необхідності, юридичну підтримку з метою задоволення своїх потреб. Роль*
■ *соціального працівника у школі є провідною та є беззаперечною. Але сучасність вимагає*
■ *постійного удосконалення вмінь та підвищення кваліфікації. Метою соціального працівника*
■ *у школі є створення особливого середовища серед дітей. Зворотнім зв'язком роботи*
■ *соціального працівника є подолання страхів й упереджень, сприяння розвитку дружніх*
■ *стосунків, взаємоповазі та взаєморозумінню серед учнів, поліпшення когнітивного,*
■ *моторного, мовленнєвого, соціального та емоційного розвитку дітей.*

■ *Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для*
■ *дітей з інвалідністю у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід*
■ *спеціального навчання дітей і пройшла різний шлях від інтеграції до інклюзії. Сьогодні, в*
■ *сучасній Україні проходить трансформація системи освіти, модель інклюзивної освіти*
■ *набуває широкого значення та новий шабель свого розвитку. Спроби формування системи*
■ *інклюзивної освіти поки не приносять вагомих результатів, що проявляється у постійному*
■ *розподілі дітей на «нормальну більшість» та «відсталу меншість». В Україні діти з*
■ *інвалідністю довгий час були ізольовані від своїх однолітків. Інтернати чи індивідуальне*
■ *навчання дають знання, але відбирають можливість спілкуватися, стають на заваді*
■ *соціалізації таких учнів. В цій статті наведено стислий аналіз виконання пілотного*
■ *проекту, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 15.07.2016 № 836 «Про*
■ *проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного середовища у*
■ *Запорізькій області». Побудова ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можлива*
■ *на основі взаємодії різних факторів, насамперед посилення фінансування освіти,*
■ *удосконалення її нормативно-правового забезпечення, поліпшення методичного та кадрового*
■ *забезпечення інклюзивної освіти. Результати роботи можливо використати у подальших*
■ *дослідженнях даної проблеми.*

■ **Ключові слова:** соціальна робота, державна підтримка, якість освітніх послуг,
■ інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, дитина з інвалідністю, доступність, опитування.

■ © Штефан А. К., 2021

INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN ZAPORIZHZHIA REGION: RESULTS OF PILOT PROJECT IMPLEMENTATION

Shtefan Anna – graduate student of the Department of Social Philosophy and Management of Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovsky street, Zaporizhzhia, 69000, Ukraine, email: znu@znu.edu.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0023-1912>.

Social work in inclusive education is to create conditions for the educational process in which a child with a disability can acquire basic knowledge, skills, social interaction and feedback skills, receive psychological, socio-educational and, if necessary, legal support to meeting their needs. The role of the social worker in the school is leading and undisputed. But modernity requires constant improvement of skills and advanced training. The purpose of the social worker at school is to create a special environment among children. The feedback of a social worker is to overcome fears and prejudices, promote friendships, mutual respect and understanding among students, and improve the cognitive, motor, speech, social, and emotional development of children.

The most pressing issue of today's education system is inclusive education for children with disabilities in a single educational space. Each country has its own experience of special education for children and has gone through a different path from integration to inclusion. Today, in modern Ukraine, the education system is being transformed, the model of inclusive education is gaining wide significance and a new pattern of its development. Attempts to form an inclusive education system have not yet yielded significant results, which is manifested in the constant division of children into «normal majority» and «backward minority». In Ukraine, children with disabilities have long been isolated from their peers. Boarding schools or individual learning provide knowledge, but take away the opportunity to communicate, hinder the socialization of such pupils. This article provides a brief analysis of the pilot project, in accordance with the order of the Ministry of Education and Science dated 15.07.2016 № 836 «On conducting a scientific and pedagogical experiment «Development of an inclusive environment in the Zaporozhye region». Building an effective system of inclusive education in Ukraine is possible on the basis of the interaction of various factors, first of all, strengthening the financing of education, improving its regulatory support, improving the methodological and staffing of inclusive education. The results of the work can be used in further research on this problem.

Keywords: social work, state support, quality of educational services, inclusive education, inclusive environment, child with disabilities, accessibility, surveys.

Сьогодні більшість країн Європи та США розробили систему інклюзивної освіти, яка робить школу доступною для кожної дитини незалежно від її потреб. Зростаюча увага до інклюзивної освіти відображає зростання кількості дітей, які потребують освіти з особливими потребами. Така система потрібна і в Україні, оскільки кількість дітей з особливими потребами перевищила 1 мільйон. Зрозуміло, що поява та зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами стимулює розвиток нових форм соціальної допомоги. Вивчення історичного досвіду соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями дає нам можливість порівняти сучасний стан та проаналізувати проблеми, з якими стикалися дослідники за останні роки. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 15.07.2016 р. № 836 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного середовища у Запорізькій області», Запорізька область стала першим регіоном

України, де було започатковано пілотний проєкт щодо втілення інклюзивної освіти, інтерактивну карту інклюзивних шкіл. Це актуалізує інтерес до результатів зазначеного пілотного проєкту.

Дослідженням інклюзивної системи освіти займалися О. Білецька (перші етапи ініціювання інклюзивної освіти в Україні) [2], Н. Валентик (позитивні та негативні сторони інклюзивного навчання) [4], І. Яромщук (особливості роботи зі студентами, які мають психофізичні проблеми) [14]. Основні проблеми і перспективи розвитку освіти, адаптованої до дитини з особливими потребами виявили А. Колупаєва (здійснила порівняльний аналіз впровадження інклюзивної освіти в країнах Європи) [12], Є. Наберушкіна (дослідила особливості соціальної роботи з інвалідами) [15]. Поза уваги дослідників залишився аналіз впливу інтегрованих колективів на розвиток дитини з особливими освітніми потребами, адже такий колектив може гарантувати дитині досягнення високих показників особистого становлення, розуміння самоцінності, інтеграцію в соціальне середовище.

Метою роботи є дослідження стану інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області за результатами впровадження пілотного проєкту Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області». Були поставлені завдання проаналізувати показники інклюзивної культури та результати запровадження інклюзивної практики в закладах освіти Запорізької області.

Соціальний працівник, який взаємодіє з сім'єю дитини з інвалідністю, має бути готовим до величезної кількості ролей, наприклад, в ролі тренера працівник допомагає дитині отримати та закріпити практичні навички, що необхідні у житті, у ролі фасилітатора соціальний працівник допомагає полегшити взаємодію із соціумом, до посередницьких ролей належать: брокер соціальних послуг, захисник прав та представник клієнта. Існують ролі адміністративні, до них входять: координатор, консультант, експерт та супервізор. Ці ролі направлені на вдосконалення та підтримку у системі соціального захисту.

Кінець ХХ ст. відкриває новий етап ставлення до людини. Людина розглядається як об'єкт соціальної роботи, незалежно від дієздатності. Якщо створити відповідні умови, то кожна людина зможе реалізувати себе та повністю соціалізуватись [11].

Збільшення дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) актуалізує введення нової моделі роботи щодо підтримки у соціальній роботі. Саме соціальна модель дозволяє бачити обмеження здоров'я як соціальну проблему, а не як якість особистості, оскільки проблема зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з інвалідністю. Основна увага в даній роботі спрямована на дослідження впливу соціальної роботи з дітьми-інвалідами в інклюзивному середовищі з метою адаптування людини в соціум.

Соціологові часто необхідна інформація про такі явища й процеси, які недоступні прямому спостереженню й не знаходять досить повного відбиття в різних документах, використовуваних у соціологічному аналізі. Наприклад, інформація про мотиви, інтереси, переваги людей, що лежать в основі їхньої поведінки, життєвих планах, структурі відносин у трудових колективах, про сімейне життя й побутову діяльність і т.д. Джерелом такої інформації, необхідної для наукового вивчення соціальних процесів, є безпосередні учасники цих процесів – люди, їх висловлення про свої власні думки, настрої, вчинки. Одержати таку інформацію можна за допомогою опитування.

Підвищення соціальної активності населення, розширення форм їх участі в управлінні, розширення діапазону вибору професій і посад, як для жінок, так і для чоловіків, неминує пов'язані зі зростанням цінності методу опитування як засобу одержання даних про стан суспільної думки, стан свідомості й поведінки людей. У зв'язку із цим удосконалюються

методичні й організаційно-економічні принципи методу, розвивається цілий ряд його переваг у порівнянні з іншими методами прикладної соціології.

Методологію дослідження складають діалектичний метод, застосовуючи який було досліджено яким чином формувалось інклюзивне освітнє середовище в Запорізькій області, внутрішні і зовнішні чинники, що впливали на формування, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (діалектичний принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості). Також за допомогою діалектичного методу вивчалися суперечності, що виникають у ході саморозгортання зазначеного процесу. Системний метод є основоположним, адже соціальна робота з дітьми з ООП представляє собою не що інше, як складну систему взаємопов'язаних дій, способів і заходів, направлених на вирішення проблеми адаптації, самоорганізації, соціальної інтеграції в умовах інклюзії.

Метод опитування, заснований на логічно спланованій вибірці, виявляється досить економічним, оскільки дозволяє порівняно за невеликими сукупностями судити про стан і тенденції розвитку соціальних процесів на досліджуваному об'єкті в цілому.

Проведення опитування із залученням достатнього числа анкетерів і інтерв'юерів дозволяє в максимально короткий термін опитувати великі сукупності людей і одержувати інформацію, необхідну для прийняття оперативних управлінських рішень.

Сучасні можливості стандартизації питань анкети (застосування закритих варіантів формулювань питань) дозволяють одержувати уніфікований опис безлічі індивідуальних одиничних висловлень людей, даючи можливість використати для обробки й аналізу оперативну й потужну обчислювальну техніку й методи математичного аналізу [3, с. 18]. Перевага методу – широта охоплення різних сфер соціальної практики. Здається, немає таких проблем у житті сучасного суспільства, про які соціолог не міг би одержати інформацію, звернувшись із запитальником до різних верств населення. У зв'язку із цією останньою особливістю пізнавальні можливості методу часто здаються соціологам майже універсальними. Однак необхідно враховувати, що інформація, отримана соціологом від респондентів, відбиває досліджувану реальність у тому виді, як вона «переломилася» у свідомості опитуваних.

Тому не завжди можна ставити знак рівності між об'єктивною реальністю, що виступає предметом дослідження й даними, що відбивають думки людей про факти їх поведінки й свідомості, про події, явища. Варто завжди враховувати можливі зсуви, пов'язані з особливостями відбиття соціальної практики у свідомості людей, а також напрямку й розміри цих зсувів.

В основі методу опитування лежить сукупність питань, пропонованих опитуваному (респондентові), відповіді якого й утворюють необхідну дослідникові інформацію. У будь-якому варіанті опитування являє собою одну з найбільш складних різновидів соціально-психологічного спілкування. Зв'язок між головними його учасниками – дослідником і респондентом – забезпечується за допомогою різних «проміжних ланок», що впливають на якість одержуваних даних. По-перше це анкета або план інтерв'ю, тобто перелік питань, у яких емпірично описується досліджувана проблема, «переведена» на мову повсякденної свідомості опитуваних. По-друге, це анкетер або інтерв'юер, що безпосередньо забезпечують заповнення запитальників кожним респондентом. По-третє, це ситуація опитування, його умови, що складаються з життєвих ситуацій респондентів на момент опитування, їхніх емоційних станів, їхніх норм, звичаїв і традицій, уявлень і відношення до опитування.

Отже, дані переваги на стадії проведення опитування (оперативність, простота, економічність) вимагають від соціолога серйозних додаткових зусиль на стадії розробки

програми й методичного інструментарію, пов'язаних з їхньою перевіркою й відпрацюванням їхньої надійності.

Опитування в нашому випадку відбувалося за допомогою використання мережі Інтернет. Адже в умовах пандемії і поширенню COVID-19 цей метод буде найбільш безпечнішими. Опитування надає змогу отримати швидкі дані та забезпечує анонімність респондентів. Опитування в Інтернеті зазвичай діляться на:

Офлайн – анкети, які респондент отримує електронною поштою або завантажує з веб-сайту, заповнює відповідну форму та надсилає їх електронною поштою.

Інтернет (опитування електронною поштою, веб-опитування) – респондент відповідає на запитання в режимі реального часу і може негайно переглянути поточні результати опитування.

В обох випадках респонденти можуть бути проінформовані, наприклад, особистими листами електронною поштою, банерними повідомленнями, або коли вони відвідують певний веб-сайт тощо. Таким чином ви можете залучити потрібні категорії респондентів. Перевагами онлайн-опитувань є економія коштів, широта цільової групи та, водночас, індивідуальний відгук, відкритість респондентів та підвищення їх точності та надійності.

Основними недоліками онлайн-опитувань є проблеми: формування репрезентативності вибірки, стимулювання респондентів, контроль опитування (респондент може свідомо вводити неточну інформацію, відповідати кілька разів тощо), респондент, якщо його не цікавить опитування, можливо, не відповідає і не перериває відповідь. В який момент: обсяг анкети (велика анкета дратує респондентів).

У Запорізькій області з 2016 р. проводився пілотний проект щодо втілення інклюзивної освіти. За результатами цього експерименту Запорізька область досягла значних успіхів, це видно з динаміки мережі навчальних закладів з інклюзивною формою навчання. Мережа загальноосвітніх шкіл Запорізької області за останні роки динамічно розширилась. Кількість інклюзивних дошкільних навчальних закладів та дітей в них зросла майже в шість разів: з 12 дитячих садків, 15 груп, 45 дітей у 2016 році до 78 дитячих садків, 114 груп, 245 дітей у 2019 році. За чотири роки кількість інклюзивних загальноосвітніх шкіл зросла в чотири рази: з 47 шкіл, 78 класів зі 154 дітьми до 249 шкіл, 758 класів та 1258 дітей з особливими освітніми потребами. На сьогодні кожен четвертий заклад дошкільної освіти та кожен другу загальну середню школу включено до системи інклюзивної освіти.

Для продуктивної та успішної організації інклюзивного навчання, в інклюзивних школах забезпечено введення посад асистентів вихователів та асистентів вчителів.

Кількість асистентів вихователів за три роки збільшилась у 12 разів: із 8 до 101 ставки, а асистентів вчителів – у 13 разів: з 54 педагогів до 712. Край важливим є виконання Закону України «Про освіту» та постанови Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр».

У Запорізькій області створено 33 інклюзивно-ресурсних центри (далі – ІРЦ), які за час своєї роботи провели комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку більш ніж 12 тис дітей.

Під час реструктуризації регіональних психологічних, медичних та освітніх консультацій на базі регіонального інституту післядипломної освіти створено ІРЦ для підтримки інклюзивної освіти. В ІРЦ працюють та підтримують дітей з обмеженими можливостями 245 вчителів, у тому числі: 86 практичних психологів, 72 вчителі-логопеди, 58 вчителі-дефектологи, 29 вчителів-реабілітологів. Однак зрозуміло, що для успішного проведення експерименту потрібні висококваліфіковані фахівці – професійні соціальні працівники. Викладачі в регіоні отримували інформацію про особливості організації

інклюзивної освіти на лекціях, навчальних курсах та круглих столах. Загалом понад 22 тис вчителів навчили основних правил та вимог щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі чи групі. Проведено роботи з належної адаптації приміщень. За кошти обласного та місцевого бюджетів обладнано 136 сучасних медіатек.

Крім того, гарантована архітектурна доступність на різних рівнях: із 412 закладів дошкільної освіти 50,1% доступні на першому поверсі. З 524 шкіл 358 обладнані пандусами, 2 підйомними платформами, а 144 приміщення не потребують додаткових пристроїв біля входу для підйому людей з інвалідністю. Таким чином, 504 загальноосвітні школи є архітектурно доступними до першого поверху, що становить 96% від загальної кількості. 11 закладів доступні на 2 поверсі; на 3 поверсі – 4 заклади загальної середньої освіти. Також, 92 школи мають контрастні обмежувальні смуги на сходах всередині, а спеціальні туалети встановлені в 32 загальноосвітніх школах, а 12 шкіл мають універсальні сходові підйомники.

Одним із важливих напрямів упровадження інклюзії є формування у громадян суспільної думки та толерантності, об'єднання зусилля педагогів і батьків у досягненні єдиної мети – виховання особистості.

З метою забезпечення системної взаємодії органів державної влади, ІРЦ, закладів освіти, суспільних організацій та батьківських об'єднань 18 жовтня 2018 року між Запорізькою обласною державною адміністрацією, комунальним закладом «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради та громадською батьківською організацією «Аутизм. Свідоме батьківство» укладено меморандум щодо створення обласної школи «Бути батьками». В результаті в області створено обласну школу «Бути батьками», яка координує роботу 32 подібних шкіл на територіях області при районних, міських інклюзивно – ресурсних центрах.

З метою визначення якості освітніх послуг з інклюзивного навчання в закладах освіти Запорізької області в квітні 2019 р. було проведено дослідження, емпіричною базою в якому стали 32 заклади загальної середньої освіти регіону, яке мало на меті дослідження рівня задоволеності суб'єктів освітнього процесу щодо запровадження інклюзивного навчання, створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти Запорізької області.

Показник рівня розвитку інклюзивної культури визначається за такими критеріями, як створення спільноти дітей та дорослих, стан інклюзивних цінностей учнів, викладачів, батьків. Наступні критерії: школа для всіх (надання допомоги потребуючим, адаптування до умов навчання, кожен учень в класі цінується, створення комфортних умов тощо) та організація підтримки різноманітності (визнання рівноцінності всіх учнів, здійснення різних видів підтримки, своєчасне реагування педагогів на різноманітність потреб учнів, виключення випадків неухважного й нешанобливого ставлення до дітей з боку однолітків і дорослих в закладі освіти, пошук зв'язків між цінностями, емоціями й діями при плануванні інклюзивного середовища тощо).

Запровадження інклюзивної практики визначаємо за такими критеріями, як якість управління навчальним процесом (урахування різноманітних потреб учнів, які навчаються в одному класі, закладі освіти, зміни в розвитку певних вмінь та навичок, сформованість м'яких навичок у всіх учнів, розуміння своїх відмінностей, заохочення кожного до активної участі у процесі навчання, організація спільного процесу навчання і допомоги один одному, використання методів кооперативного навчання тощо) та мобілізація ресурсів (задоволеність учнів умовами та рівнем комфортності, відмінності між учнями – ресурс, який використовується у процесі навчання, пошук додаткових ресурсів, посилення співпраці з батьками тощо).

З метою аналізу впровадження інклюзивної освіти у Запорізькому регіоні проведено емпіричне дослідження якості інклюзивних освітніх послуг, в якому взяли участь 2028 осіб. Якісний аналіз інклюзивної практики в навчальних закладах свідчить про суттєві позитивні зрушення. Інклюзивна освітня практика, яка використовується у Запорізькій області, значно розширилася та збагатилася у період 2016-2019 рр. Завдяки початку Всеукраїнського науково-освітнього експерименту у загальноосвітніх школах відкриваються інклюзивні класи, розробляються та впроваджуються власні моделі інклюзивної освіти, впроваджуються індивідуальні навчальні програми для учнів з особливими освітніми потребами, організовується колективна робота вчителів та близьких спеціалістів, психологічний та виховний супровід сімей, які виховують дітей з ООП, Визначення рівня задоволеності інклюзивним навчанням в 2-3 класах початкової школи відбувалось за трьома шкалами: ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, рівень комфортності, рівень доброзичливості. З метою отримання вірогідних результатів нами застосовано метод математичної обробки даних і здійснено співставлення шкали оцінювання параметрів – емпіричних показників процесу організації інклюзивної освіти з точки зору встановлення міжособистісної комунікації.

За діагностичним показником задоволеності учнів класів з інклюзивним навчанням отримано дані, які свідчать про сформованість доброзичливості, позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та стану комфортності в процесі навчання у більшості школярів.

За діагностичним показником задоволеності учнів закладом освіти, в якому запроваджується інклюзивне навчання, виявлено, що 66 % учням інклюзивних класів та 48 % учням з ООП, які навчаються в інклюзивних класах, подобається заклад освіти, в якому вони навчаються. 47 % батьків та майже 56 % педагогів задоволені умовами для навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти. Слід зауважити, що 87 % батьків та 98 % педагогів вважають, що для здобувачів освіти створені комфортні умови в закладі для навчання.

За результатами оцінки батьками та педагогами здобувачів освіти 2-3 класів встановлено, що більша кількість відповідей батьків учнів з ООП свідчить, що є зміни у позитивному ставленні до школи (64%), на другому місці зміни, що відбуваються повільно – інтерес до пізнання (57%), на третьому місці батьки називають якості, що залишається поки що без змін: впевненість, активність, терпимість, справедливість.

Батьки дітей, які навчаються у класах з дітьми з ООП, вважають, що поки не відбувається розвиток чуйності, здатності приймати та радіти життю таким як воно є (від 4% до 6% опитаних). Вчителі учнів з ООП також вважають проблемою формування позитивного ставлення до школи у дітей з ООП.

Загалом 80% батьків вважають, що позитивні зміни торкаються проявів доброти у відношенні до оточуючих, 77% – здатності приймати та радіти життю таким як воно є, по 76% – розвитку чуйності та справедливості, 73% – здатності мислити, 70% – інтересу до пізнання, по 69% – рівня впевненості та відповідальності тощо.

Батьки зазначають, що позитивні зміни менш усього відбуваються у розвитку активності (23%), змін немає у розвитку толерантності (6%), педагоги відчують відсутність позитивного ставлення до школи (10% опитаних).

Загалом більшість батьків повністю згодні з тим, що інклюзивне навчання впливає на формування у їх дітей вміння спілкуватися з однолітками (81%), співпрацювати з іншими дітьми (79%) та спілкуватися з дорослими (74%). Однак більше 50% батьків вважають

недостатнім вплив інклюзивного середовища на вміння повірити у свої сили (54%) та долати особисті перешкоди (53%).

Оцінка батьками та педагогами умінь та навичок, які здобувають діти з особливими освітніми потребами, навчаючись у 2-3 класі, свідчить, що більшість батьків зазначають позитивний вплив інклюзивного навчання на формування умінь та навичок дітей з ООП.

Проте, батьки учнів інклюзивних класів вбачають труднощі у розвитку таких умінь та навичок дітей з ООП, як-то: вміння самостійно виконувати практичні завдання та бути організованими й відповідальними, розв'язувати проблеми із самообслуговуванням; використовувати навчальний час за призначенням. З ними згодні й педагоги, які працюють з дітьми з ООП.

Загалом більшість батьків згодні з тим, що діти з особливими освітніми потребами здобувають наведені вміння та навички в закладі освіти: вміння самостійно звертатися до вчителя при виникненні труднощів – 84%, вміння самостійно орієнтуватися в освітньому середовищі школи, класу – 82%, вміння орієнтуватися у шкільних правилах та життєвих ситуаціях – 79%, вміння використовувати навчальний час за призначенням – 76% тощо. Труднощі виникають у дітей з ООП бути організованими й відповідальними (74%), самостійно виконувати практичні завдання (69%).

Здобувачі освіти 6-7 класів зазначають проблемні навички, які не формуються протягом навчання: вміння керувати емоціями, вміння вирішувати тимчасові проблеми, вміння повірити у свої сили, вміння долати особистісні перешкоди, вміння спілкуватися, вміння адаптуватися до умов навчання. Ті ж самі проблеми позначають і учні з ООП.

В Запорізькому регіоні впровадження інклюзивної освіти проводиться переважно за ініціативою громадських організацій за участю Фонду соціальних інвестицій. Тому, технології соціально-освітньої діяльності інтегративних навчальних закладів в Україні знаходяться практично на етапі підготовки. Намагаючись їх реалізувати, експерти вважають, що кожен навчальний заклад має унікальні умови для організації власної технології соціально-освітньої роботи. Прикладом може служити технологія інклюзивного навчання дітей з особливими потребами дошкільного та молодшого шкільного віку, яка використовує переважно реабілітаційні та корекційні заходи, без комплексного вирішення проблем соціального розвитку цих осіб.

Соціальна робота в галузі інклюзивної освіти полягає у створенні умов навчально-виховного процесу, в яких дитина з ООП може набувати базових знань, умінь та навичок, навичок соціальної взаємодії та зворотного зв'язку. отримувати психологічну, соціально-освітню та юридичну підтримку з метою задоволення своїх потреб.

Робота зі створення належного інклюзивного середовища в Запорізькій області триває й на даний час, адже створення належних умов для всіх учасників освітнього процесу потребує вагомих спільних зусиль адміністрацій шкіл та місцевої влади.

З огляду на надзвичайну важливість ролі держави у розвитку інклюзивної освіти, визначені перешкоди на шляху інклюзивної освіти в Україні. Основними бар'єрами є: недосконалість чинного законодавства про дітей-інвалідів; недотримання місцевою владою міжнародних стандартів; відсутність закону про спеціальну освіту, який чітко визначав би правову основу інституту інклюзивної освіти. Наявним є також стереотипи щодо людей з інвалідністю; неготовність системи освіти відповідати індивідуальним потребам кожної дитини; відсутність спеціальних освітніх стандартів та варіативних програм для навчання людей з особливими освітніми потребами.

Практика показує, що недостатня облаштованість в Україні пандусів, умов для поїздки на громадському транспорті, відсутність спеціальних навчальних програм, спеціального

допоміжного навчального обладнання та недостатня кількість спеціально навчених вчителів заважають дотримання прав на освіту кожної дитини, відповідно до ст. 19 Конституції України.

На сьогодні в Україні не існує належної системи реєстрації дітей з фізичними та (або) психічними вадами та дітей з інвалідністю за станом здоров'я. За статистичними даними, станом на 1 січня 2020 року в Україні налічувалось 188,1 тис. дітей з інвалідністю [10]. Однак, на думку експертів, кількість дітей з фізичними та (або) психічними вадами набагато вища.

Професійне навчання для людей з інвалідністю – це поліпшення їх соціального статусу та можливість підвищити рівень їх доходів, розвинути навички та працездатність. Для суспільства професійне навчання людей з інвалідністю полягає у знятті напруги на ринку праці, підвищенні соціальної продуктивності та вирішенні соціальних проблем людей з інвалідністю.

Головною метою професійного навчання людей з інвалідністю є їх інтеграція в суспільство. Проте стосовно людей з інвалідністю в Україні порушуються принципи доступності для кожного громадянина.

Реальність така, що певні категорії людей з інвалідністю мають можливість здобувати освіту лише за спеціальною освітою. Водночас практика показує, що освітні заклади не забезпечують навчання людей з інвалідністю на рівні, що гарантує їх конкурентоспроможність, а деякі з них готують кваліфікованих робітників, які не користуються попитом на ринку праці.

Основними факторами соціального відторгнення людей з інвалідністю від освіти є недосконалість законодавства про освіту, що призводить до відсутності механізмів розвитку та фінансування інклюзивної освіти; недостатні матеріальні, технічні та кадрові ресурси в навчальних закладах (відсутність спеціального допоміжного обладнання, відсутність матеріального стимулювання вчителів та вчителів-методистів, належного педагогічного та методичного забезпечення; відсутність спеціальної підготовки вчителів, невідповідність навчальних корпусів для безперешкодного доступу до них школярів та студентів з ООП. Наприклад, 27,4% вищих навчальних закладів та лише 8,4% закладів професійної підготовки в Запорізькій області обладнані пандусами для безперешкодного доступу до приміщень студентів-інвалідів.

Побудова ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можлива на основі взаємодії різних факторів, зокрема, шляхом посилення фінансування освіти, вдосконалення нормативної підтримки, вдосконалення методології та кадрового забезпечення інклюзивної освіти.

Існує об'єктивна потреба у внесенні змін до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» щодо основних принципів, гарантій та стандартів освіти дітей з особливими потребами, виходячи з положень Конвенції ООН про права інвалідів, Конвенції ООН про права дитини, Резолюції № 48/96 Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». Одночасно слід синхронізувати з вимогами вказаних актів міжнародного права положення Законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та «Про реабілітацію інвалідів в Україні».

Необхідно також створити умови для всебічного навчання дітей з ООП в навчальних закладах, включаючи підготовку вчителів, індивідуальну підтримку в процесі навчання з урахуванням потреб дитини, нозологію захворювання, отримання та обробка інформації.

Важливо сформуванню позитивну громадську думку щодо інклюзивної освіти шляхом залучення ЗМІ до цього питання та організації інформаційних кампаній, що сприяють виконанню законів про освіту дітей з ООП.

Відсутність належного фінансування освіти загалом та інклюзивної, зокрема, є головною перешкодою для її розвитку. Тому існує потреба у збільшенні коштів на розвиток матеріальної бази навчальних закладів, щоб зробити їх доступним навчальним середовищем. Окремим економічним важелем активізації розвитку інклюзивної освіти є використання економічних стимулів для заохочення вчителів до розробки конкретної літератури. Навчальні матеріали, що враховують особливі потреби студентів з однаковою нозологією та роблять їх доступними для громадськості. Позиція та ініціатива регіональних органів влади сьогодні суттєво впливають на рівень розвитку інклюзивної освіти. Посадові особи органів місцевого самоврядування мають усвідомлювати важливу роль освіти в цілому та інклюзії зокрема, і мають бути зацікавлені в соціально-економічному розвитку своєї території та пошуку джерел для заохочення освітньої та наукової діяльності.

На місцевому рівні можна вирішити багато проблем, пов'язаних із підвищенням рівня освіти та стимулюванням соціально-економічних процесів. Тому доцільно проводити комплексну кампанію з підвищення обізнаності для інформування громадськості про необхідність та важливість включення, проведення заходів, спрямованих на розвиток толерантності в суспільстві до дітей з особливими освітніми потребами.

Соціальна робота має на меті виявити та усунути існуючі бар'єри та несправедливість у суспільстві, щоб допомогти та мобілізувати як окрему людину, так і групу, громаду для покращення добробуту та розвитку здатності всіх вирішувати проблеми. Ця професія базується на принципі, згідно з яким кожна людина в суспільстві має невід'ємну цінність та гідність. Відносини між людиною та суспільством є взаємодоповнюючими, і кожна людина має потенціал зробити свій власний важливий внесок у розвиток суспільства. Кожна людина, у свою чергу, має право жити в соціальному середовищі, яке є здоровим, поважає та підтримує своїх членів, а також дозволяє всім людям повністю розкрити свій унікальний потенціал. Під час роботи з клієнтом, незалежно від того, є він індивідом, сім'єю, групою, громадою чи суспільством, соціальна робота бере на себе роль партнера у відносинах, де потреби і права клієнта є найважливішими завданнями. Змістовне наповнення навчальних програм підготовки майбутніх соціальних працівників допоможе поставити існуючий соціальний попит на практику і зробити інклюзивний освітній простір в Україні більш реальним.

Таким чином, у ході роботи нами досліджено сучасний стан інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області за результатами впровадження пілотного проекту Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області».

Навчання в інклюзивних класах дозволяє дітям набути знання про права людини, а це веде до зменшення дискримінації, тому діти навчаються спілкуватися один з одним, вчать бачити і сприймати людське розмаїття. Позитивною стороною є також можливість виявлення гуманності, співчуття, милосердя, терпимості у реальних життєвих ситуаціях, що є ефективним засобом морального виховання.

Представляється, що для подолання перешкод розвитку інклюзивного освітнього середовища, для широкого охоплення дітей з ООП потрібно мати депозитарій, який буде містити інформацію про кількість дітей з ООП та щорічно оновлюватися. Раннє виявлення дітей з ООП можливо за умови ефективного співпраці управлінь освіти та з управліннями охорони здоров'я, соціального захисту тощо; впровадження моделі навчання, орієнтованої на

особистість; дотримання принципів доступності, толерантності; забезпечення належного рівня умов середовища задля адаптації учнів; збільшення бюджету для фахівців, працюючих з дітьми з ООП; збільшення фінансування навчальних закладів; співпраця з батьками; сумлінного дотримання існуючих нормативних актів.

Спостереження в інклюзивних класах засвідчили потребу удосконалення існуючого законодавчого забезпечення, а також підвищення кваліфікації учасників освітнього процесу дітей з ООП, зокрема, вчителів, соціальних працівників. Важливим є розвиток гуманістичних якостей у майбутніх вчителів, які будуть працювати в інклюзивній системі освіти. Залучення консультантів для проведення бесід з людьми в оточенні дітей з ООП щодо правильної поведінки з дітьми сприятиме розвитку культури та формування толерантності населення.

Література:

1. Бермант-Полякова О. Посттравма: диагностика и терапия. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 248 с.
2. Білецька І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні. *Дошкільне виховання*. 2007. №4. С. 12–15.
3. Бутченко Т., Ярошенко О. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 120 с.
4. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти. *Шкільний світ*. 2010. №14/15. С. 45–58.
5. Дзеркало інклюзивної освіти в Україні. веб сайт. URL: <https://www.pedrada.com.ua> (дата звернення: 01.03.2021)
6. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 20–29.
7. Заярнюк О. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. пр.* Одеса, 2015. Вип. 11. С. 190–193.
8. Відомості про заклади спеціальної освіти на початок 2018/2019 навчального року : Інформація Міністерства освіти і науки України.; Інклюзія для всіх: освітня політика та практика. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021)
9. Інклюзивне навчання. Корекційні програми. Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 27.02.2021)
10. Інклюзивне навчання. Статистичні дані. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita> (дата звернення: 01.03.2021)
11. Капська А., Безпалько О., Вайнола Р. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: модульний курс дистанційного навчання. Київ : «Самміт-Книга», 2002. 49 с.
12. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
13. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова від 12 липня 2017 р. №545. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 06.02.2021)
14. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти *Шлях освіти*. 2009. №2. С. 24–28.
15. Ярская-Смирнова Е., Наберушкина Э. Социальная работа с инвалидами. Санкт-Петербург, 2004. 316 с.

References:

1. Bermant-Poliakova, O. (2006). *Post-trauma: diagnosis and therapy*. Sankt-Peterburh : Rech.
2. Bilec'ka, I. (2007). Inclusive education: the first steps in Ukraine. *Preschool education*, 4, 12-15.
3. Butchenko, T., Yaroshenko, O. (2014). *Introduction to social work: textbook*. Zaporizhzhia : KSK-Alians.
4. Valentik, N. (2010). Inclusive education: pros and cons. *School world*, 14/15, 45-58.
5. Mirror of inclusive education in Ukraine. website. Retrieved from <https://www.pedrada.com.ua>.
6. Zasenka, V., Kolupaieva, A. (2014). Children with special needs: priority directions of the state policy of Ukraine in the field of education, social protection and health care. *Special child: education and upbringing*, 3, 20-29.
7. Zaiarniuk, O. (2015). Inclusive education in Ukraine: problems and ways to solve them. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 11, 190-193.
8. Information on special education institutions at the beginning of the 2018/2019 academic year: Information from the Ministry of Education and Science of Ukraine; Inclusion for all: educational policy and practice. Retrieved from <https://mon.gov.ua>.
9. Inclusive education. Correction programs. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>.
10. Inclusive education. Statistics. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita>.
11. Kapska, A., Bezpalko, O., Vainola, R. (2002). *Actual problems of social and pedagogical work: modular course of distance learning*. Kyiv : «Sammit-Knyha».
12. Kolupaeva, A. (2009). *Inclusive education: realities and prospects: a monograph*. Kyiv : «Sammit-Kniga».
13. On approval of the Regulations on the Inclusive Resource Center: Resolution of July 12, 2017 №545. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
14. Yarmoshchuk, I. (2009). Inclusive education in the education system. *The path of education*, 2, 24-28.
15. Yarskaya-Smirnova, E., Naberushkina, E. (2004). *Social work with people with disabilities*. Sankt-Peterburg.